

U posljednjem, dvanaestom poglavlju „Spain“ („Španjolska“) (619–633) Carmen Cañete Quesada analizirala je djelovanje Roma Heliosa Gómeza na temelju njegova političkog djelovanja, ali i kao romskog književnika, zagovarajući posebnost Roma (Gitanosa).

Na kraju knjige popisani su korišteni slikovni prilozi, rječnik, popis izvora i literature prema državama, a na kraju su prikazane biografije autora navedenih tekstova.

Urednički i autorski prilozi Elene Marushiakove i Vesselina Popova, kao i prilozi brojnih drugih znanstvenika, imali su za cilj istaknuti posebnost romskih pojedinaca kao dijela romskog emancipacijskog pokreta, posebice na području srednje i istočne Europe. Život i djelovanje tih Roma prikazano je kao ključni faktor u političkom, kulturnom, gospodarskom i drugom razvoju Roma kao naroda. Stoga se ovo djelo nameće kao dio obvezne literature za proučavanje povijesti i drugih područja vezanih za Rome.

Danijel Vojak

Žene i nacistički ratni logori

Wendy Lower, Hitlerove furije. Njemice na nacističkim poljima smrti (s engleskog prevela Iva Karabaić), Zagreb: Profil, 2014, 266 str.

Masovni zločini Drugog svjetskog rata vrlo su zastupljena tema u historiografiji. Unatoč obimnoj bibliografiji, postoje još brojna pitanja vezana uz tematiku masovnih zločina koja nisu dovoljno istražena. Jedno je od takvih pitanja sudjelovanje žena u nacističkim zločinima, koje se do sada nije sustavno istraživalo. Američka povjesničarka Wendy Lower toj problematici posvećuje monografiju *Hitlerove furije. Njemice na nacističkim poljima smrti*. Riječ je o jednoj od prvih studija kojom se nastoji pružiti sustavan pregled sudjelovanja njemačkih žena u nacističkim zločinima neposredno prije i za vrijeme Drugog svjetskog rata. Autorica propitkuje razloge koji su naveli obične njemačke žene da postanu ubojice ili suučesnice u zločinima – „Hitlerove furije“ – te objašnjava zašto su te žene nakon rata uglavnom izmahnule pravdi. Koristeći se teorijsko-metodološkim okvirom studije slučaja, na konkretnim se primjerima njemačkih žena različitih društvenih profila i zanimanja pokazuje kako su i uolikoj mjeri Njemice sudjelovale u nacističkim zvjerstvima, ponajviše genocidu nad Židovima, na zaposjednutim istočnoeuropskim područjima i kakva je bila poslijeratna sudbina „Hitlerovih furija“.

Naziv „Hitlerove furije“ ključan je za razumijevanje autoričina prikaza tipologije društvenih profila i profila sudjelovanja u zločinima žena na koje se taj naziv odnosi. Autorica „Hitlerove furije“ definira kao žene koje su tijekom Drugog svjetskog rata potpomagale provedbu nacističkih zločina nad onim skupinama njemačkog društva koje se nisu uklapale u nacističku sliku svijeta – Židovima, Poljacima, ratnim zarobljenicima na istočnom bojištu i dr. Istodobno, odabirom metaforičkog naziva „furije“ autorica već u naslovu ističe svoje mišljenje o naravi žena o kojima piše i donosi svoj stav o pitanju krivnje promatranih žena. Knjiga se sastoji od sedam poglavlja. Prvo se poglavlje – „Izgu-

bljena generacija njemačkih žena“ (28–43) – bavi okolnostima u međuratnoj Njemačkoj koje su dovele do stvaranja, kako autorica navodi, izgubljene generacije njemačkih žena, čije su brojne pripadnice kasnije postale „Hitlerove furije“. Autorica smatra da je u promjenjivim prilikama vajmarskog razdoblja mladi naraštaj Njemica počeo drastično mijenjati svoj svjetonazor i naglo se povećao broj žena zaposlenih u uredskim poslovima, posebice tajnica. Dolazak nacista na vlast žene su vidjele kao priliku za lakše zaposlenje jer se povećao broj radnih mjesta, uvelike kao odraz širenja nacističkog administrativnog aparata. Nacističkoj indoktrinaciji, kako autorica napominje, žene su se uspješno oduprle u smislu nacističkih pogleda na ulogu žene-majke, ali ne i u kontekstu stavova spram nasilja i antisemitizma, kojima su stalno bile izložene te su ih vremenom i same, dijelom ili u potpunosti, prihvatile. Drugo poglavlje – „Istok vas treba: učiteljice, bolničarke, tajnice, supruge“ (44–84) – daje prikaz društvenih profila, s naglaskom na zanimanja njemačkih žena uključenih u zločine. Za svako od zanimanja – učiteljice, bolničarke, tajnice i supruge – navedeni su konkretni primjeri žena, uz kraći opis njihova prijeratna života. Ratna osvajanja na istoku pružila su velikom broju mladih njemačkih učiteljica, bolničarki i tajnica priliku za zaposlenje i materijalnu sigurnost, dok su supruge istaknutih nacista-esesovaca pratile muževe na bojište. Učiteljicama je zadatak bilo podučavanje – i postupno polagana indoktrinacija u nacistički sustav vrijednosti – njemačke djece na područjima gdje je tek uvedena njemačka civilna vlast, ali i djece koju su njemačke obitelji posvojile. Tajnicama je dodijeljeno mjesto u uredima civilne i vojne uprave, a posao im je uglavnom bilo sastavljanje i slanje izvještaja. Poslane na istok s jasnom zadaćom služenja domovini u okviru svojeg zanimanja, te su žene postupno počele sudjelovati u genocidu nad Židovima i ostalim nacističkim zločinima neizravno, kao svjedokinje ili suučesnice, ali i izravno, kao ubojice. U trima sljedećim poglavljima – „Svjedokinje“ (85–104), „Suučesnice“ (105–125) i „Ubojice“ (126–148) – opisani su razmjeri zvjerstava počinjenih na istoku od strane „Hitlerovih furija“, a prema ulozi koju su imale u počinjenom zločinu, zločinke su podijeljene na svjedokinje, suučesnice i ubojice. Svako od četiriju ženskih zanimanja autorica povezuje s jednom od triju spomenutih uloga, što je u poglavljima detaljno obrazloženo i potkrijepljeno primjerima. Iako postoje mnogi primjeri koji pokazuju da su sva četiri zanimanja – učiteljice, bolničarke, tajnice i supruge – istodobno mogla biti u svim trima ulogama, Lower je za svaku od tih uloga odredila karakteristično zanimanje. Učiteljice su svrstane u primarno svjedokinje, tajnice u suučesnice, a bolničarke u ubojice. Supruge je, s obzirom na njihovu specifičnu ulogu, svrstala u sve tri kategorije. Autoričini kriteriji za takvu podjelu proizlaze iz činjenice da su učiteljice bile „Hitlerove furije“ koje su, s položaja svojega radnog mjesta, svjedočile izvršenju zločina bez izravnog sudjelovanja u njihovu izvršavanju. Iako su tajnice bile daleko od mjesta izvršavanja zločina i nisu izravno u njima sudjelovale, autorica smatra da ih se može nazvati suučesnicama jer su bile važan dio logističkog aparata – izvještaji i naredbe SS-a, *Gestapa*, *Wehrmachta* – provedbe nacističkih zločina. Bolničarke koje su djelovale kao „Hitlerove furije“ sudjelovale su u programu eutanazije duševnih bolesnika u za to određenim sanatorijima unutar Reicha. Kao posebna skupina žena unutar ubojica navedene su još i čuvarice koncentracijskih logora. Šesto poglavlje – „Zašto su ubijale?“ (149–169) – iznosi motive koji su mnoge Njemice naveli na počinjenje strašnih zvjerstava. Razlozi izravnog ili neizravnog pristajanja uz zločine iznimno su složeni i nije ih lako objasniti. Autorica ističe kako su svjedokinje i suučesnice pravdale svoju ulogu izvršavanjem svojih obveza i nemogućnošću da išta učine za žrtve, dok su osobni motivi, poput moralne potpore muževima, i utjecaj okoline

u kojoj su živjele, gdje se na ubijanje Židova gledalo kao na patriotsku dužnost, navodili dio žena na izravne zločine. Posljednje se poglavlje – „Kakva je bila njihova sudbina?“ (170–200) – osvrće na sudbinu zločinki nakon rata, njihovo uklapanje u poslijeratni život te obrazlaže zašto su gotovo sve, osim nekoliko iznimaka, prošle nekažnjeno. Najveći broj „Hitlerovih furija“ nije snosio nikakvu krivnju nakon rata za počinjeno. Lower smatra da razlog tomu leži u potrebi koje je poslijeratno njemačko društvo uslijed obnove imalo za zanimanjima poput učiteljica ili bolničarki, ali i u odlukama Saveznika da se ne kažnjava obične nacističke službenike, već isključivo vodeće nacističke ličnosti. Tek je nekolicina žena izvedena pred sud, no mnoge su oslobođene zbog nedostatka dokaza. Knjiga sadrži i nekoliko dodatnih sadržaja koji čitatelju mogu olakšati snalaženje u knjizi ili pružiti informacije o izvorima i literaturi na temelju kojih je studija nastala: popis ilustracija (8–9) i glavnih protagonistica knjige (10–11), karta njemačkih osvajanja na istoku Europe u Drugom svjetskom ratu (12–13), „Zahvale“ (206–207) i „Bilješke“ (208–266). Bilješke, s mnoštvom bibliografskih podataka o izvorima i relevantnoj literaturi, odvojene su od glavnog teksta i smještene na kraj knjige te služe prvenstveno povjesničarima kao pomoć u mogućim daljnjim istraživanjima.

Povjesničarka Wendy Lower u knjizi *Hitlerove furije. Njemice na nacističkim poljima smrti* daje izniman doprinos proučavanju, dosad u historiografiji uglavnom zanemarene, uloge i značenja žena u nacističkim ratnim zločinima. Iako je već u naslovu istaknuto da autorica ne pristupa tematici posve objektivno te se koristi metodološki krajnje tradicionalnim pristupom, studiji se ne može osporiti historiografska važnost kao djela koje otvara vrata istraživanju ove, dosad relativno slabo istražene, problematike. Monografija je namijenjena i povjesničarima i široj čitateljskoj publici. Tekst odlikuju sistematičnost i jasnoća prikaza povijesnih činjenica i autoričnih teza, što knjigu čini lakše razumljivom i čitateljima koji nemaju veliko predznanje o tematici djela.

Josip Imbrišak

Intelektualno najsamosvjesniji diktator 20. stoljeća

Geoffrey Roberts, Stalin's Library: A Dictator and His Books, New Haven – London: Yale University Press, 2022, 272 str.

Bez obzira na to kako, slijedeći *poziv* Roja Aleksandroviča Medvedeva, sudila o njemu, većina historiografskih djela posvećenih Josifu Visarionoviču Staljinu pristupa mu ponajprije s gledišta političke, socijalne ili vojne historije. Dok su uloge koje je odigrao u zločinima nad sovjetskim stanovništvom i čistkama nad partijskim kadrovima, kao i epohalnim događajima poput rapidne modernizacije SSSR-a i Drugoga svjetskog rata stoga dobro obrađene, znatno se manje naglaska stavlja na Staljinov intelektualni život. Koristeći se ostacima njegove goleme knjižnice kao izvorom – na vrhuncu moći sastavljene od preko 25 000 primjeraka knjiga, periodike i pamfleta, a rasformirane uslijed Hruščovljeve destalinizatorske politike – britanski povjesničar Geoffrey Roberts, priznati

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
54
BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2022.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 54, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

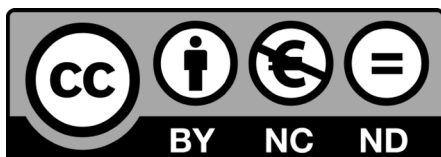
Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

DOI: 10.17234/RadoviZHP.54

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.